

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
доктора юридичних наук, доцента кафедри людських прав
юридичного факультету Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
Гураленко Наталії Анатоліївни
на дисертацію та автореферат Андрущенко Олександра Юрійовича
«Конфлікт інтересів у правосудді: філософсько-правове дослідження»,
поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.12 – філософія права**

Істинне здійснення правосуддя – процес далеко не механічний. Ефективність правозастосування й судової влади великою мірою залежить як від моральних якостей кадрового складу, так й від досконалості законодавства. Навіть найбільш якісний закон виявиться неефективним, якщо практика застосування його судами не буде відповідати висуненим моральним вимогам. Діяльність судді відповідальна й багатогранна, вона зумовлює необхідність високого рівня особистісної зрілості й ставить певні вимоги до розвитку в нього як спеціаліста професійно-значимих і морально-етичних якостей. Високоморальна діяльність судді та його позитивні моральні якості – необхідні передумови довіри суспільства до судової влади, віри в її справедливість. Кваліфікований суддя повинен володіти високим рівнем знань нормативно-правових актів, мати творчий потенціал, чуття відповідальності за результати своєї діяльності, підтримувати кваліфікацію на високому рівні, добросовісно виконувати своїх професійні обов'язки, вживати усі необхідні заходи для своєчасного й справедливого ухвалення рішення по конкретній справі.

Авторитет суду та судових рішень у суспільній свідомості пов'язується з авторитетом судді, оцінкою його поведінки як у сфері судочинства, так і поза межами його професійної (службової) діяльності. Професійна діяльність суддів, пов'язана з відправленням правосуддя, зобов'язує суддів демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, що також передбачає добровільні обмеження, пов'язані з запобіганням появи конфлікту інтересу у правосудді. З огляду на зазначене та положення, викладені дисертантом у рукописі дисертації, актуальність теми є обґрунтованою та не викликає сумнівів.

Закономірним із огляду на актуальність теми є **зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами**. Як відзначає дисертант, дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017 – 2023 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013 – 2016 рр. (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017 – 2026 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, загалом є задовільним.

Цьому сприяло використання широкого спектру джерельної бази. Дисертантом, як зазначається у рукописі дисертації, використано 292 джерела, у яких відображено різні аспекти проблематики.

Також дослідження дисертанта загалом містить значну методологічну компоненту. Методологічний ступінь обґрунтованості результатів дослідження характеризується та зумовлений наступним: в роботі з позицій методологічного плюралізму представлено результати осмислення проблематики конфлікту інтересів у правосудді.

У цілому методологічну базу дисертаційного дослідження можна вважати достатньою. Використання автором дисертації широкого спектру методів та наукових підходів, зокрема, діалектичного, синергетичного, герменевтичного, соціокультурного, антропологічного, системного, порівняльного, історико-правового методів та інших дало можливість здійснити комплексний аналіз конфлікту інтересів у правосудді

Наявна дисертація, автореферат та опубліковані роботи свідчать, що їх автором проведено ґрунтовне наукове дослідження. На основі застосування системи методів та вивчення існуючих ідей і категорій, автором чітко виокремлено мету дослідження – здійснити комплексне філософсько-правове дослідження конфлікту інтересів у правосудді.

Використання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження забезпечили достовірність результатів дослідження. При цьому обґрунтованість отриманих автором наукових результатів базується на частково, а часом й достатньо переконливій аргументації висловлених положень і висновків, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів роботи.

Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які об'єднують 7 підрозділів, висновків, списку використаної літератури.

Новизна та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчена використанням теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували тему. Роботі загалом властивий комплексний характер монографічного дослідження та наукова новизна в *методологічному аспекті*.

Найсуттєвіші результати, які відображають внесок дисертації (дисертанта) у розробку означеної проблеми, зводяться до наступних положень.

Дисертант, зокрема, вважає, що уперше:

– конфлікт інтересів у правосудді розглянуто в контексті сучасних соціокультурних викликів для України, найважливішими серед яких є такі: правова глобалізація як конвергенція міжнародного і національного права шляхом вироблення та оформлення загальних універсальних цінностей; «культурні» щеплення західноєвропейської культури в частині теорії та практики розподілу влади; тривалий період транзитивності держави;

– визначено специфіку розуміння конфлікту інтересів у правосудді в межах «динамічного праворозуміння», яке передбачає застосування діалектичного, синергетичного, герменевтичного, соціокультурного та антропологічного методологічних підходів для дослідження правових явищ як динамічних, мінливих феноменів, які детермінуються історичними, соціальними та історичними чинниками;

– у контексті філософсько-правових підходів проаналізовано праксеологію конфлікту інтересів у правосудді, його вплив на ефективність судового розв'язання юридичних конфліктів;

Дисертанткою *удосконалено*:

– положення про «моральну» природу конфлікту інтересів у правосудді як базову, яку неможливо удосконалити шляхом розробки та прийняття норм чинного законодавства;

– тезу про тісний зв'язок між конфліктом інтересів у правосудді й корупцією як можливістю в посадовій особі розпоряджатися ресурсами, приймати рішення не в інтересах суспільства, а виходячи із власних корисливо-егоїстичних мотивів;

В дисертації *набуло подальшого розвитку*:

– ідея синтетичної природи поняття «конфлікт інтересів у правосудді», яка розгортається через неоднозначність змістовного наповнення складових елементів цього поняття («конфлікт інтересів», «правосуддя»), а також зумовлюється авторською позицією у виборі типу праворозуміння;

– трактування правосуддя як сфери духовної діяльності людей, яка направлена на вдосконалення суспільних відносин на основі суспільного ідеалу та панівної системи цінностей у суспільстві, з визнанням провідної ролі в ній такої цінності, як справедливість.

Загалом, поділяємо думку про те, що дисертант має підстави вважати низку висновків обґрунтованими.

Разом із цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, спірні положення, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів дисертаційного дослідження. Представимо деякі з них детальніше:

1. Визначаючи предмет дисертаційного дослідження як «конфлікт інтересів у правосудді в його філософсько-правовому вимірі», автор заявляє про те, що основним напрямом роботи є окреслення актуальних й дискусійних питань кореляції конфлікту інтересів та правосуддя, визначення останнього як архітектонічного елементу правової реальності, але при цьому у тексті роботи не дає власне самого авторського визначення «конфлікту інтересів у правосудді». Ознайомлення зі змістом дослідження показало, що дисертант значну увагу приділив аналізу основних напрямів законодавчого регулювання конфлікту інтересів у правосудді; механізму правового урегулювання конфлікту інтересів у правосудді; ефективності державної політики управління конфліктом інтересів у сфері діяльності судової влади; заходам з подолання ситуацій, пов'язаних з виникненням конфлікту інтересів. З огляду на таку постановку магістральних напрямів дисертаційної роботи тема дисертаційного дослідження постає так би мовити «замкнутою» й однобічно обмежується догматичним, нормативістським виміром.

2. При дослідженні правосуддя як сфери зумовленої буттєвістю соціальних протиріч та конфліктів одним із фундаментальних постає питання його взаємозв'язку із пошуком та встановленням справедливості. Дослідницька значущість цього зазначається й дисертантом. Погоджуємось із думками зазначеними у роботі про те, що «діяльність суду з розгляду спорів, яка хоча й відповідає формальним процесуально-правовим вимогам, але не відповідає ціннісно-моральним характеристикам, не є правосуддям». «Правосуддя – суд за правом, за справедливістю. ... коли йдеться про справедливе судочинство може йтися не лише про «суд права», але й про «елементарну адекватність» у встановленні обставин справи (суду фактів)

судами». Разом із тим, не можна не відзначити, що питання про безумовне встановлення справедливості в умовах змагальності судового процесу дискусійне. Останнє зумовлено тим, що в гуманітарному знанні кожен соціальний факт, яким би однорідним він не був щодо інших, завжди визначається індивідуальними особливостями, а його оцінка залежна від аргументації дослідника. Типова ситуація виникає в судовому процесі, де сторони обвинувачення й захисту намагаються інтерпретувати той самий факт протилежно, відповідно й результат визначається силою аргументів опонента.

Крім того, на відміну від інших галузей діяльності, де процес встановлення справедливості та осягнення істини допускає обґрунтування їх будь-якими доволіно обраними засобами, аби вони лише давали правильний результат, судочинство регламентоване й чітко визначене процесуальним законом. Складний і специфічний характер суддівської діяльності ставить суддю в особливі процесуальні рамки. Факт останнього значно зростає при реалізації принципу змагальності, коли судовий процес постає специфічною формою конструювання правової реальності з матеріалу двох протилежних версій події, які намагаються відстояти позивач і відповідач. Таким чином, проблема безумовності встановлення справедливості починає залежати насамперед від проблеми судових доказів, на основі яких формується думка суду й вирішується справа по суті. За такою логікою, роль суду зводиться лише до того, щоб забезпечувати дотримання процедурних правил судового розгляду. При цьому відкритим залишається питання, як бути з пошуком справедливості та осягненням істини в умовах змагальності, коли максимально знижена активність суду й суд змушений обмежитись лише оцінками та дослідженнями доказів, наданих сторонами, їхніми версіями та позиціями? Чи можливо за таких обставин взагалі говорити про безумовність досягнення справедливості при вирішенні соціальних/правових конфліктів?

3. Актуалізуючи у роботі питання довіри громадськості до судової системи, до морального авторитету та чесності судової влади як першочергове в сучасному демократичному суспільстві, автор зазначає: «основна ознака суддівської діяльності полягає в наявності морального права «вказувати» яким чином буде вирішено конфлікт... саме надання можливості бути суддею уже передбачає суспільну довіру». «Наявність ситуації конфлікту інтересів у судді під час реалізації ним основного посадового обов'язку – відправлення правосуддя, ставить під сумнів законність та справедливність ухваленого рішення... Приватний інтерес судді щодо результату вирішення справи є загрозою його об'єктивності та неупередженості, що порушує проблему забезпечення ефективної діяльності судової влади загалом у питанні захисту права, викликає у суспільства недовіру до суду».

В умовах сьогодення питання важливості підсилення авторитету судової влади у суспільстві шляхом підвищення рівня довіри громадськості до здійснення правосуддя поза сумнівом. З цією метою Рада судів України запропонувала служителям Феміди подавати декларації про приватні інтереси, заповнення якої носить тільки добровільний характер. Наприклад, якщо суддя має в банку великий кредит або в будь-якій установі читає лекції й отримує за це винагороду, або його близька особа працює в апараті цього ж суду, необхідно відобразити в цій декларації. Констатуючи вищесказане, цікаво почути позицію дисертанта щодо правової оцінки та обґрунтування доцільності такої звітності, зважаючи на те, що в суддів і так вистачає обов'язкових для заповнення декларацій.

4. Незважаючи на постійну роботу з моніторингу питань щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів, що найчастіше зустрічаються та хвилюють суспільство, прописати рекомендації щодо всіх ймовірних ситуацій та дати їм правову оцінку неможливо. Передбачити усі варіанти конфлікту інтересів складно, адже він може виникнути залежно від обставин. На рівні теоретичної розробки (хоча й визначальної) залишиться й питання застосування законодавством невизначених етичних норм та стандартів поведінки суддів, які підвищують ймовірність переростання конфлікту інтересів у корупційні діяння. Міцно увійшовши у тканину правового регулювання конфлікту інтересів у правосудді, виокремлення етичних стандартів поведінки суддів, які переважно мають оціночний характер, надають такому регулюванню необхідну гнучкість. Саме вони відображають соціальну значущість попередження ситуацій конфлікту інтересів як підвищеного корупційного ризику без вказівки на їх вичерпні формально визначені ознаки, чим створюють передумови для судового розсуду та індивідуального підходу до досліджуваних ситуацій. В дисертаційному дослідженні дисертант зауважує, що «судова правозастосовна діяльність у будь-якому випадку містить складову частину судового розсуду... Обумовлено це тим, що правосуддя – це не просто застосування норм права до конкретних ситуацій дійсного життя, але і їх деталізація, диференціація та індивідуально орієнтоване пристосування. ... недослідженість та не розробленість цього поняття, що є надзвичайно важливим для розуміння суті судового процесу, підсилює значення конфлікту інтересів у правосудді». Призначення меж судового розсуду полягає в унеможливленні появи конфлікту інтересів. Враховуючи вищесказане, у роботі доцільно було б конкретизувати: Як саме слід визначати межі судового розсуду, щоб уникнути конфлікту інтересів у діяльності судді? Що може бути гарантією проти виникнення останнього?

5. Не конкретизованими можна вважати й наступні положення дисертаційного дослідження:

Потребує додаткової аргументації використане автором положення про те, що «складність нормативного регулювання конфлікту інтересів у правосудді обумовлена низкою факторів: по-перше, поняття «конфлікт інтересів» сьогодні не має точного диференціювання в жодному нормативному акті...». Така позиція, на нашу думку, фактично ігнорує змістовні аспекти Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056), Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання (затверджений рішенням РСУ від 04 лютого 2016 року № 2). Не здійснено інтерпретацію понять «потенційний конфлікт інтересів», «реальний конфлікт інтересів» та ін.

Лисертаційне дослідження було б ще досконалішим, якби в ньому не зустрічались авторські висновки, не обумовлені викладом попередньо окресленого матеріалу. Наприклад, ставлячи завдання в дослідженні охарактеризувати особливості праксеології конфлікту інтересів в правосудді (підрозділ 2.3.), автор здебільшого реферативно описує «загальнонашкову інтерпретацію ефективності», «критерії ефективності судового розгляду». Наголошуючи на тому, що «конфлікт інтересів в правосудді є явищем відносно масовим, а тому може впливати на всю систему та її оцінку з боку суспільства, що є визначальним для її легітиматії», не зовсім зрозумілою є сама констатація «конфлікту інтересів у правосудді як відносно масового явища». В роботі жодних статичних даних автор не наводить.

Наведені вище зауваження не спростовують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження О.Ю. Андрущенко. Певною мірою вони доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та значущості теми проведеного дослідження, засвідчують внесок дисертанта в розвиток філософії права в Україні.

Результати наукового дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності задля посилення обґрунтованості нормативно-правових актів під час їх проектування, а також у правозастосовній діяльності для підвищення ефективності процесу вирішення юридичних спорів.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що ставляться у «Порядку присудження наукових ступенів» (п.п. 9, 11, 12, 13), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права, за якою вона подається до захисту, а зміст автореферату є ідентичним до основних положень дисертації.

Наукові положення, висновки, рекомендації, сформульовані у дисертації, викладені у працях дисертанта, які у достатній кількості опубліковані у фахових виданнях.

Отже, кандидатська дисертація Андрущенко Олександра Юрійовича є самостійною завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є внеском у розвиток філософії права, а її автор, Андрущенко Олександр Юрійович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Офіційний опонент:

Н.А. Гураленко

доктор юридичних наук, доцент
кафедри людських прав
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
02 жовтня 2020 р.

